

พระพิมพ์ในนครศรีธรรมราช

ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองเก่าแก่ มีอายุความเป็นชุมชนขนาดใหญ่บนผืนแผ่นดินคาบสมุทรไทย มาร่วม ๑,๕๐๐ ปี เป็นแหล่งกลางในการค้าขายทางทะเล เป็นศูนย์กลางปกครองชุมชนน้อยใหญ่ในคาบสมุทร และเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท นิกายสรวาสติวาส และลัทธิมหายาน นครศรีธรรมราชจึงมี "ของดี" ที่น่าสนใจสะสมอยู่หลายอย่าง ในบรรดาของดีทั้งหลายเหล่านี้ "พระพิมพ์" ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จัดว่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมาถึงปัจจุบันนี้

ความหมาย

คำว่า "พระพิมพ์" หมายถึง การทำรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยการปั้นแบบขึ้นแล้วใช้ดินมากดฝังลงให้แห้งแล้วนำไปเผาไฟ จะได้เป็น "แม่พิมพ์ดินเผา" ขึ้น เมื่อต้องการรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวนมากๆ ก็นำดินเหนียวมากดลงในแม่พิมพ์ แล้วจึงแกะออก เรียกรูปที่ได้ชื่อว่า "พระพิมพ์" หากไม่นำไปเผาไฟก็เรียกว่า "พระพิมพ์ดินดิบ" แต่หากนำไปเผาให้สุกก็เรียกว่า "พระพิมพ์ดินเผา"

วัตถุประสงค์การสร้าง

วัตถุประสงค์หรือคตินิยมของการสร้างพระพิมพ์ในสมัยแรก ก็เพื่อเป็นเครื่องรำลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว และเป็นเครื่องสักการบูชา จากการทำไปได้ไปนมัสการสังเวชนียสถานสำคัญสี่แห่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่บางคตินิยมถือว่า การสร้างพระพิมพ์ก็เพื่อให้ผู้พบเห็นได้ทราบว่า มีพระศาสดาและมีธรรมะแห่งพระศาสดาอยู่ แม้ว่าจะไม่มีพระสงฆ์ก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงนิยมสร้างพระพิมพ์แล้วบรรจุไว้ในเจดีย์สถาน เพื่อผู้มาพบเห็นจะได้รำลึกถึงความข้อนี้ได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัตถุประสงค์ หรือคตินิยมการสร้างพระพิมพ์ดูจะเปลี่ยนไป เพราะส่วนใหญ่มุ่งสร้างให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ป้องกันภัยอันตรายหรือไม่ก็มุ่งให้เป็นสิริมงคล สร้างเมตตามหานิยมให้ประกอบกิจการต่างๆ ก้าวหน้าจำเริญ เรียกกันว่า "วัตถุมงคล"

กำเนิดพระพิมพ์ในนครศรีธรรมราช

จากหลักฐานโบราณคดีหลายอย่างที่พบในภาคใต้ของประเทศไทย ทำให้ทราบว่าพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แพร่เข้ามาสู่ภาคใต้ครั้งแรกทางฝั่งตะวันตกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษ

ที่ ๑๓ พุทธศาสนานิกายสรวาทสตีวาสและลัทธิมหายานก็ปรากฏขึ้น พุทธศาสนาทั้งสามนิกายนี้ได้เจริญควบคู่กัน และแพร่ไปยังบริเวณตอนกลางและตะวันออกของภาคใต้ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราช โดยเผยแพร่ไปกับศิลปะแบบคุปตะ-หลัง คุปตะ และปาละตอนต้นร่วมสมัยกับศิลปะแบบทวารวดี ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ พุทธศาสนานิกายวัชรญาณฝ่ายมหายานจากเบงกอลและชวาภาคกลางได้แพร่เข้ามาในบริเวณนี้ และได้แพร่หลายกว้างขวางออกไปมากขึ้น (แต่มีได้หมายความว่าเป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาท และสรวาทสตีวาสจะถูกจำกัดลง)^๑ จึงทำให้ภาคใต้ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาหลายลัทธิและหลายนิกาย

ด้วยเหตุนี้ พระพิมพ์อันเป็นรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนาจึงมีกำเนิดขึ้นด้วยอิทธิพลของลัทธิ และนิกายดังกล่าว ความเชื่อในแต่ละลัทธิ แต่ละนิกายได้กลายเป็นเครื่องกำหนดรูปแบบของศิลปะบนพระพิมพ์ไปในที่สุด

พระพิมพ์รุ่นเก่าแก่ที่สุดที่พบในภาคใต้ คือพระพิมพ์จากถ้ำเขานาบน้ำ อำเภอมะนัง จังหวัดกระบี่ น่าจะเป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามรูปแบบของพระพุทธรูปอินเดียทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ในลุ่มแม่น้ำกฤษณา มีอายุอยู่ประมาณครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นอย่างน้อย^๒ และหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ช่วยยืนยันความเห็นนี้ คือ พระพิมพ์จากวัดถ้ำเสือ อำเภอมะนัง จังหวัดกระบี่ ซึ่งมีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอมราวดี และคุปตะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ พุทธศาสนาที่ได้เผยแผ่เข้ามาในช่วงนี้คงเป็นนิกายเถรวาท แล้วแพร่ไปยังภาคใต้ฝั่งตะวันออกในเขตอำเภอยะนิง จังหวัด

^๑ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของประเทศไทย หน้า ๑๕๒.

^๒ พิริยะ ไกรฤกษ์ "พระพิมพ์ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐" ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๖ หน้า ๒๒๘๖.

สุราษฎร์ธานี และบริเวณรอบอำเภอบ้านดอน^๓ จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือ ๑๔ ได้พบพระพิมพ์อิทธิพลศิลปะคุปตะ-หลังคุปตะ และปาละตอนต้นร่วมสมัยกับศิลปะทวารวดี อยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือ ๑๓-๑๔ ตามแหล่งพระพิมพ์ในจังหวัดพัทลุง นครศรีธรรมราช พุทธศาสนาช่วงนี้ ได้แก่ นิกายเถรวาทนิกายสรวาสติवास และลัทธิมหายาน^๔

เฉพาะพระพิมพ์ที่พบในนครศรีธรรมราชก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ กล่าวได้ว่ามีจำนวนมาก กระจายอยู่ในแหล่ง (หรือกรุ) ต่างๆ ทั้งในเขตอำเภอเมือง อำเภอท่าศาลา อำเภอสิชล อำเภอร่อมพิบูลย์ และอำเภอลานสกา พระพิมพ์แต่ละแหล่ง (แต่ละกรุ) ที่พบได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของศิลปะยุคต่าง ๆ ดังนี้

๑. ยุคแรก ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เป็นแบบศิลปะทวารวดี
๒. ยุคที่สอง ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ เป็นแบบศิลปะศรีวิชัย
๓. ยุคที่สาม ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เป็นแบบศิลปะเขมร
๔. ยุคที่สี่ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เป็นแบบศิลปะอยุธยา

ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดของพระพิมพ์แต่ละยุคเป็นลำดับดังนี้

พระพิมพ์ยุคแรก

พระพิมพ์ยุคแรกที่พบในนครศรีธรรมราชน่าจะเป็นพระพิมพ์ศิลปะแบบทวารวดี มีอายุอยู่ในช่วงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ พุทธศาสนาที่แพร่กระจายอยู่ในบริเวณนี้คือ นิกายสรวาสติवास ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ที่มีการเกี่ยวข้องกันระหว่างพระพิมพ์ในนครศรีธรรมราช และในภาคใต้ กับพระพิมพ์ในภาคกลางของประเทศไทย เพราะมีพระพิมพ์หลายแบบที่มีลักษณะเหมือนหรือใกล้เคียงกับพระพิมพ์แบบทวารวดีในภาคกลาง เพราะในภาคกลางเวลานั้นก็พบหลักฐานพุทธศาสนานิกายเถรวาท นิกายสรวาสติवास และพุทธศาสนาลัทธิมหายานเช่นเดียวกับนครศรีธรรมราช

อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาในสองภูมิภาคนี้ก็มีลักษณะเป็นของตนเอง พิจารณาได้จากลักษณะการทำพระพิมพ์ดินดิบหรือดินเผาไฟอ่อน และสถานที่พบพระพิมพ์ ซึ่งมักพบในถ้ำตามภูเขาหินปูน และจารึกคาถาเขมรมาๆ ที่ปรากฏบนพระพิมพ์สมัยทวารวดี มักจารึกเป็นภาษาสันสกฤตด้วยอักษรเทวนาครี ดังเช่นกรณีพระพิมพ์ดินดิบซึ่งพบจากเขาชุมทอง อำเภอ ร่อนพิบูลย์ เป็นต้น

พระพิมพ์ยุคที่สอง

พระพิมพ์ยุคที่สองที่พบในนครศรีธรรมราช ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบศรีวิชัย มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ ในช่วงเวลานี้พุทธศาสนานิกายวัชรยาน ฝ่ายมหายานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และจากชวาภาคกลาง ได้แพร่เข้ามาในภาคใต้และนครศรีธรรมราช โดยแพร่เข้ามาสู่แหล่งที่เคยมีอิทธิพลศิลปะทวารวดีปรากฏอยู่ก่อนหน้านั้น แต่พุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายสรวาสติवासก็ยังมีผู้นับถืออยู่

เป็นที่น่าสังเกตว่าพระพิมพ์แบบศรีวิชัยในภาคใต้ส่วนใหญ่มักพบในถ้ำเขาหินปูนซึ่งอยู่สูง หรือเข้าไปถึงได้ยาก ตัวพิมพ์เองก็มักทำด้วยดินดิบ ผึ่งแดด หรือเผาไฟอ่อนๆ เนื้อดินที่นำมาใช้ก็มักเป็นดินในถ้ำหรือใกล้ถ้ำ วัตถุประสงค์การทำก็ไม่น่าจะทำขึ้นเพื่อนำติดตัวไปเพื่อบูชาหรือเผยแพร่ศาสนา เพราะพระพิมพ์เหล่านี้ล้วนเป็นดินดิบที่แตกหักง่ายมาก จึงน่าจะทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายตามธรรมเนียมพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในการทำมักจะผสมกระดูกของผู้ตายลงไปด้วย (เพราะเคยมีการตรวจสอบพบธาตุฟอสเฟตซึ่งอาจมาจากกระดูกผสมอยู่ในเนื้อดินที่ใช้ทำพระพิมพ์เหล่านี้)^๕

^๓ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ล.ด. หน้า ๑๕๑

^๔ ด.

^๕ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ล.ด. หน้า ๑๕๘.

อนึ่ง การทำพระพิมพ์บรรจุไว้ในถ้ำ ก็อาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องภูเขาระยะภูเขาคือสันโดศเรียบสงบ เหมาะแก่การเก็บพระพิมพ์ดินดิบอุทิศให้ผู้ตาย ประกอบกับผู้คนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดิมก็มีความเชื่อว่าภูเขาคือที่สถิตของเทวดาหรือบรรพบุรุษอยู่แล้ว การเก็บพระพิมพ์ดินดิบไว้ในถ้ำบนภูเขาจึงเป็นความนิยมของผู้คนในยุคนั้น

พระพิมพ์ยุคที่สาม

พระพิมพ์ยุคที่สามซึ่งพบในนครศรีธรรมราชน่าจะได้รับอิทธิพลศิลปะเขมร ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ให้ความเห็นว่าในช่วงต้นพุทธศตวรรษ ๑๗ เป็นต้นไป ดินแดนในแถบคาบสมุทรมภาคใต้มีความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ และ วัฒนธรรมร่วมกับดินแดนแถบพม่าตอนล่าง และจากครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ มีความสัมพันธ์กับดินแดนที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ศิลปะที่ปรากฏบนพระพิมพ์ของนครศรีธรรมราชและภาคใต้ มีลักษณะร่วมกับศิลปะจากแหล่งวัฒนธรรมทั้งสอง ดังเช่นพระพิมพ์ที่พบจากถ้ำเขาแดง อำเภอรัตนบุรี ภูวัตนางตรา อำเภอกำทาสลา ภูวัตโพธิ์ท่าเรือ อำเภอเมือง และภูวัตนาขอม (ร้าง) อำเภอสิชล เป็นต้น และเมื่อ

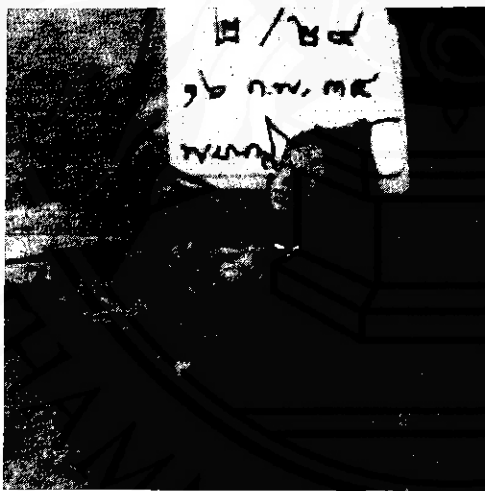

ปลียอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์ก่อนการบูรณะ

พิจารณาอายุศิลปะที่ปรากฏบนพระพิมพ์จากกรุต่างๆ ในนครศรีธรรมราชแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นพระพิมพ์ในยุคสามแทบทั้งสิ้น

พระพิมพ์ยุคที่สี่

พระพิมพ์ยุคที่สี่ซึ่งพบในนครศรีธรรมราชน่าจะได้รับอิทธิพลศิลปะจากอยุธยา ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ อาณาจักรอยุธยาเริ่มมีอิทธิพลเหนือลุ่มน้ำเจ้าพระยาและแผ่อิทธิพลทางการเมืองของตนไปรอบทิศ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับอิทธิพลทางการเมือง การทหาร และการปกครองของอาณาจักรนครศรีธรรมราชก็เริ่มลดลง ทำให้จำต้องยอมรับอิทธิพลการเมืองของอาณาจักรอยุธยาในฐานะเป็นหัวเมืองเอกทางภาคใต้ เหตุนี้ อิทธิพลศิลปะแบบอยุธยาจึงเริ่มแพร่เข้ามาในนครศรีธรรมราช โดยลำดับ

พระพุทธรูปทองคำยุคติดบนปลียอดทองคำ